

No regret maatregelen in relatie tot Zwarte specht

26 februari 2018

Deskundigenteam Droog zandlandschap

i.s.m. Marijn Nijssen (Stichting Bargerveen) & Wolf Teunissen (Sovon)

Inleiding

In het kader van N2000 zijn in de provincies Noord-Brabant, Gelderland en Drenthe diverse gebieden aangewezen waar een instandhoudingsdoelstelling voor de Zwarte specht geldt die is gebaseerd op het aantal broedparen dat in de betreffende gebieden zou moeten kunnen voorkomen. Echter, in geen van deze gebieden is de actuele populatieschatting op dit voorgeschreven niveau en overal loopt het aantal broedparen terug; de Staat van Instandhouding is dus ongunstig. Dus is het lastig, zo niet onmogelijk om vergunningen af te geven voor ruimtelijke ontwikkelingen, iets wat vooral in Gelderland (uitbreiding van diverse recreatieve voorzieningen op de Veluwe) voor problemen voor het bevoegd gezag leidt. In het N2000 gebied Drents-Friese wold speelt bovendien dat natuurbeheermaatregelen worden genomen om andere N2000-natuurwaarden te behouden en/of te ontwikkelen maar dat die maatregelen een negatief effect hebben op de populatiegrootte van de Zwarte specht. De provincies hebben daarom grote behoefte aan kennis om maatregelen te kunnen nemen die de aantallen van deze soort zullen doen toenemen.

Ook Limburg heeft een N2000 gebied dat o.a. is aangewezen vanwege de Zwarte specht: de Maasduinen. In tegenstelling tot de andere N2000-gebieden is de populatiegrootte in dit gebied wel op het binnen N2000 beoogde niveau terwijl de aantallen ook nog eens wat lijken toe te nemen. Waarom de populatieontwikkeling hier afwijkend is van elders in Nederland, is niet bekend.

In het najaar van 2017 is vanuit het onderzoek dat in opdracht van enkele provincies plaatsvindt in Drenthe en de Brabantse Wal een workshop georganiseerd waarin de eerste resultaten van die onderzoeken en gegevens van recent onderzoek op de Zuidwest-Veluwe zijn gepresenteerd en besproken. In januari is een tweede workshop gehouden waarbij het accent veel meer lag op de problematiek voor de beleidsmakers en de (on-)mogelijkheden ruimtelijke ontwikkelingen te faciliteren. Beide keren waren er beleidsmakers aanwezig van alle provincies met N2000-gebieden die zijn aangewezen voor de Zwarte specht, evenals enkele onderzoekers die het onderzoek uitvoeren in bovengenoemde gebieden dan wel daar nauw bij zijn betrokken.

In de tweede workshop kwam de dringende wens van de provincies naar voren om te weten of er beheermaatregelen zijn die hoe dan ook niet negatief en bij voorkeur positief uitwerken op de staat van Instandhouding van de Zwarte specht, de zogenaamde 'no regret'-maatregelen.

Vraag aan het dt

In de discussie op de tweede workshop kwam duidelijk naar voren dat een set van 'no regret' maatregelen een goede stap in de gewenste richting is voor de provincies. In de workshop was een goede aanzet gegeven maar de provinciale medewerkers hadden twee duidelijke wensen:

- a) Kunnen de voorstellen nog een slag concreter worden gemaakt door bij elke relevante boomsoort de gewenste aantallen van te ringen bomen te noemen, de gewenste grootte van een kapvlakte in relatie tot de oppervlakte bos en de gewenste expositie van zo'n kapvlakte?
- b) Is het dt Droog zandlandschap bereid hun goedkeuring te verbinden aan deze set 'no regret' maatregelen (na aanpassing vanwege het voorgaande punt) zodat er bij vergunningverlening naar kan worden verwezen?

Hierna wordt op deze vragen nader ingegaan.

Ecologische eisen Zwarte specht

Over de ecologie van de Zwarte specht is veel informatie te vinden in de N2000-doelen documenten (Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit, 2006), de Nederlandse avifauna (Bijlsma *et al.*, 2001), de atlas van de Nederlandse broedvogels (Sovon Vogelonderzoek Nederland, 2002) en in Van den Bremer *et al.* (2016). De recente onderzoeken in Drenthe, Gelderland en de Brabantse Wal hebben aanvullend laten zien dat

- Kevelarven, met name van boktorren, een belangrijks bestanddeel uitmaken van het dieet van de Zwarte specht (Van den Burg, mond. med.)
- De actieradius van de Zwarte specht is waarschijnlijk nog wat groter dan gedacht
- Beuken veruit geprefereerd worden als nestboom maar alleen als er minimaal 2 m. onder en boven de nestholte geen takken aanwezig zijn
- Boomarter een belangrijke predator kan zijn voor nestjongen buiten de kerngebieden waar boomarters en zwarte spechten al lang samenleven. Omdat deze soort aan een opmars in Nederland bezig lijkt (Broekhuizen *et al.*, 2016) is het voorstelbaar dat de predatiedruk de laatste jaren is toegenomen. Verwacht kan worden dat de Zwarte specht zich aan de aanwezigheid van Boomarters zal aanpassen.

Context

De problematiek van de Zwarte specht op de droge zandgronden hangt nauw samen met de kwaliteit van het leefgebied. Decennialange heel hoge N-depositie hebben grote gevolgen gehad voor de abiotiek in het landschap (Bobbink *et al.*, 2017) en daarmee voor de levensgemeenschappen van planten en dieren. Beheermaatregelen in delen van het landschap moeten daarom altijd worden beschouwd in de context van de N-belasting.

Daarnaast kunnen de doelen van de verschillende leefgebieden van de Zwarte specht verschillen. In veel N2000-gebieden staan de natuurdoelen centraal en kan het beheer daar op worden geoptimaliseerd. In bepaalde delen van het leefgebied kunnen echter ook andere doelen zijn afgesproken, zoals een productiefunctie (N16.03). In dergelijke opstanden staan maatregelen als het uitblijven van dunningen of het onttrekken aan de houtoogst op gespannen voet met de realisatie van die doelen.

'No regret' maatregelen kunnen dus, hoe generiek ze ook zijn bedoeld, niet zomaar overal worden toegepast. Het blijft maatwerk, bepaald door terreinkarakteristieken zoals schaal, bossamenstelling- en bosstructuur, relaties met andere ingelegen en aangeleggen terreintypen, andere natuurwaarden, eerder uitgevoerde maatregelen etc. Maatwerk kan ook betekenen dat er voor andere maatregelen wordt gekozen, bijvoorbeeld het omduwen van bomen in plaats van ringen of dat bijvoorbeeld vooral bosranden meegenomen worden en ze moeten dus niet worden gezien als een sjabloon dat overal gaat werken.

Voorstel 'no regret' maatregelen

Maatregelen

Een voorstel voor 'no regret' maatregelen is al eerder opgesteld door onderzoekers betrokken bij het huidige Zwarte spechten onderzoek in afstemming met een aantal provinciale ecologen op basis van expert-judgement¹. Deze maatregelen zouden de kwaliteit van het leefgebied van de Zwarte specht moeten verhogen zonder dat andere doelsoorten hier onder te leiden hebben. De door hen voorgestelde maatregelen zijn voorgelegd aan de leden van het deskundigenteam Droog zandlandschap. Hun commentaar is verwerkt in de hierna volgende beschrijving:

- 1) Vergroten aandeel kwijnende bomen en dood hout door:
  - a. Bij dunning in naaldhoutpercelen handhaven van onderstandige naaldbomen (met name van grove den, douglas en fijnspar) die dan op natuurlijke wijze kunnen weggwijnen. Juist

---

¹ Door Arnold van der Burg (Stichting BiosFeer), Marijn Nijssen (Stichting Bargerveen) & Wolf Teunissen (Sovon Vogelonderzoek Nederland)

- wegkwijnende naaldbomen onder een gesloten kroonlaag vormen geschikt foerageergebied voor de Zwarte specht vanwege een hoge dichtheid aan houtbewonende keverlarven (zie voor verspreiding keversoorten o.a. Teunissen, 2009);
- b. Niet weghalen van door storm, ziekte, concurrentie of andere (natuurlijke) oorzaken omgewaaide bomen;
  - c. Laten staan van dood hout;
  - d. Creëren van staand dood hout door het ringen van naaldbomen. Door schors weg te halen en ondiep in te zagen op borsthoogte gaat het afsterf- en afbraakproces langzaam en blijven deze bomen langer geschikt als foerageerplek voor Zwarte specht. Ringen geclusterd uitvoeren (5 à 10 (10 à 20) bomen per ha) in dicht bos of aan randen van kapvlaktes om lokale hotspots te creëren. Resultaat van het ringen van naaldbomen is een korte sterfperiode van een, wellicht twee jaar en dan een relatief korte periode van staand dood hout boven borsthoogte (de inzaaghoogte). Het wortel- en stamhout onder de zaagsnede blijven nog lang in trek voor boktorlarven. Geringde fijnspar en grove den zijn doorgaans al snel verrot, douglas en lariks zijn standvastiger vanwege de betere houtkwaliteit; beide laatstgenoemde soorten gaan wel net zo snel dood. Misschien is het een idee om bomen grotendeels te ringen in plaats van rondom. Driekwart ringen kan een goede manier zijn om langdurig kwijnende bomen te realiseren;
  - e. Bij oogst van bomen een aantal bomen (5-10%, waar mogelijk 20%?) niet bij de grond afzagen maar op borsthoogte, zodat zich in de stobbe boktorlarven kunnen ontwikkelen en de stobbe ook nog lang geschikt blijft als potentiële vestigingsplaats voor mieren.
- 2) Leefgebied voor bosmieren en renmieren creëren door het handmatig maken van kleine kapvlaktes (minimaal ± 20-30 meter doorsnede c.q. 2 à 3 maal de boomhoogte, bij voorkeur wat groter maar niet groter dan 50 m in doorsnee) waar veel dood hout blijft liggen en met een 'rafelige' op het zuiden geëxponeerde bosrand. Voor het creëren van open plekken in een gesloten bosopstand biedt de 'mozaïekmethode' (Koop *et al.*, 1998) perspectieven indien rekening wordt gehouden met de aanwezigheid van voor de Zwarte specht belangrijke (potentiële) voedselbronnen zoals dode stobben, nestkoepels van bosmieren en bomen in de nabijheid van die nesten (daarin foerageren de mieren). Uitgesproken voedselbomen voor mieren moeten bij het maken van een kapvlakte worden gespaard en ook jong loofhout kan (deels) aanwezig blijven als voedselboompjes voor mieren;
  - 3) De onder punt 3 genoemde maatregelen ten behoeve van de vergroting van het voedselaanbod (m.n. mieren) kunnen het best geclusterd worden uitgevoerd op oppervlaktes van 5 tot 10 ha, met gemiddeld 1 kapvlakte en 2 ringlocaties per ha; zowel voor de vogels goed te vinden en dus efficiënt als voor de beheerder mooi te volgen;
  - 4) Bij oogst van bomen een aantal bomen (5-10; 20%?) niet bij de grond afzagen maar op borsthoogte, zodat zich in de stobbe boktorlarven kunnen ontwikkelen en de stobbe ook nog lang geschikt blijft als potentiële vestigingsplaats voor mieren.

Een goede monitoring naar de effectiviteit voor de Zwarte specht is noodzakelijk, niet alleen met een 0-meting en vervolgen volgen in de tijd maar ook door locaties mee te nemen waar vergelijkbare maatregelen eerder hebben plaatsgevonden (bv Veluwe: Ugchelen-Hoenderloo).

Status 'no regret' maatregelen

De werking van geen van de hierboven beschreven maatregelen is bewezen. De effectiviteit wordt wel verwacht; informatie hierover kan met goede monitoring gekoppeld aan een gedetailleerde beschrijving van de uitgangssituatie én de genomen maatregelen (in ruimte en tijd) worden verkregen maar vraagt wel inspanning.

Het DT Droog zandlandschap kan om die reden niet zonder meer goedkeuring vooraf verlenen aan de realisatie van deze maatregelen omdat ze immers experimenteel zijn (conform de werkwijze

landelijke herstelstrategieën) en vragen om meer kennis ter nadere onderbouwing. Bovendien is iedere veldsituatie anders, bijvoorbeeld in beheerdoelen, bodemgesteldheid, voorkomen van andere natuurwaarden en/of recreatieve ontsluiting. Voor de uitwerking op gebiedsniveau is het vakmanschap van de beheerder minstens zo belangrijk.

Zoals al hierboven aangegeven moet tevens ernstig betwijfeld worden of de maatregelen werkelijk effectief zijn onder de nog altijd zeer hoge N-depositieniveaus als bijvoorbeeld aan de westzijde van de Veluwe. Veel meer dan tijdelijke oplossingen kunnen het niet zijn; een effectief brongericht beleid is het enige dat op termijn soelaas zal bieden. Gegeven het feit dat zo'n beleid nog wel even op zich zal laten wachten kunnen bovengenoemde maatregelen wel er voor zorgen dat populaties van soorten als de zwarte specht tenminste op het gewenste peil blijven dan wel naar het gewenste peil worden gebracht in afwachting van de structurele verbetering van de abiotische omstandigheden en daarmee de kwaliteit van het leefgebied.

Referenties

- Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Bobbink, R., H.L.T. Bergsma, J. den uden & M.J. Weijters, 2017. Na het zuur het zoet? Landschap 34(2): 61-69.
- Bremer L. van den, C. Kampichler, H. Sierdsema & R. Vogel, 2016. Populatieomvang en trend van de Zwarte Specht op de Brabantse Wal. Sovon rapport 2016/25, Nijmegen.
- Broekhuizen, S., K. Spoelstra, J.B.M. Thissen, K.J. Canters & J.C. Buys (redactie), 2016. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. Natuur van Nederland 12. Naturalis Biodiversity Centre & EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden, Leiden.
- Koop, H., A. Oosterbaan & E. Wiegman, 1998. Omvorming van fijnspar in de beheereenheid Staphorst. Nederlands Bosbouw Tijdschrift 70(5): 235-238.
- Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit, 2006. Natura 2000 Doelendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit, Den Haag.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland, 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Natuur van Nederland 5. Naturalis Biodiversity Centre & EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden, Leiden.
- Teunissen, A.P.J.A., 2009. Verspreidingsatlas Nederlandse boktorren (Cerambycidae). EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden, Leiden.